

JÖNKÖPINGS
KOMMUN

STADSBYGGNADSKONTORET

Österängen

Innehållsförteckning

5 Inledning

- 6 Bakgrund
- 6 Syfte/Metod

9 Österängen som helhet

- 10 Beskrivning
- 11 Historik
- 12 Planstruktur
- 14 Gällande planer
- 15 Gällande skydd
- 16 Kvalitéer / värden

21 Bebyggelsekaraktärer

35 Österängen enligt uppsatta värderingskriterier

- 36 Värdering enligt uppsatta värderingskriterier
- 36 Värderingskartans syfte och användning
- 36 Värderingskarta
- 37 Värderingskriterier

39 Röd bebyggelse i Österängen

49 Grön bebyggelse i Österängen

Inledning

Inledning

Bakgrund

Utvecklingen går idag allt snabbare. Detta gäller även bebyggelseutvecklingen. Underhåll, ändring och annan utveckling av bebyggelsen sker i allt snabbare takt, vilket ökat behovet av ett kunskapsunderlag om den relativt moderna bebyggelsen från 1950 till idag. Denna inventering avses ge ett kunskapsunderlag rörande den moderna bebyggelsen (1950 – Nu), med huvudsakligt fokus på kulturhistoriska kvalitéer och värden. Inventeringen pekar ut den särskilt värdefulla bebyggelsen och de huvudsakliga kvalitéer och värden i övrigt som finns i den ”moderna” bebyggelsen. Många av de byggnader som är uppförda under 1950-, 1960-, och 1970-talet är idag i stort behov av underhåll och stora delar av denna bebyggelse har redan genomgått processer av förändring. Följden av detta har blivit att beståndet av byggnader som uppförts under dessa tre decennier till stor del förändrats och därmed inte längre innehar sina ursprungliga kvalitéer och värden.

För den senare bebyggelsen, som uppförts från 1980-talet till idag, är tanken att ligga steget före och redan nu peka på betydelsefulla karaktärsdrag, för att på så sätt ha ett användbart kunskapsunderlag inför kommande önskemål om ändringsåtgärder. Här kan frågan ställas om bland annat historiska och kulturhistoriska värden kan identifieras med ett så kort tidsperspektiv, är inte dokumentet självt med och skapar dessa? Ett kunskapsunderlag som detta bör dock kontinuerligt revideras på grund av att dessa kvalitéer och värden inte är något som fastslås en gång för alla, utan det sker ständigt en kontinuerlig utveckling av synen på vårt kulturarv (det vill säga den miljö som formats av oss människor). För de senare decennierna sker dock värderingen framför allt utifrån miljömässiga och rent konstnärligt arkitektoniska aspekter då det korta tidsperspektivet gör det svårare att se bebyggelsen i sitt historiska sammanhang.

Syfte / Metod

Inventeringens syfte är att skapa ett kunskapsunderlag, med huvudsakligt fokus på kulturhistoriska värden, för bebyggelse i Jönköpings Kommun från 1950 till idag – tillgänglig både för fastighetsägare, allmänhet, politiker och tjänstemän.

Syftet är vidare att skapa ett underlag inför bygglovshantering och planarbete och visa på vad som är bevarandevärt, genom att identifiera karak-

tärsdrag och kvalitéer /värden. Utifrån dessa anges sedan riktlinjer inför underhåll, ändring och annan utveckling.

Den utvärderade bebyggelsen markeras med färg utifrån i förväg uppsatta kriterier; särskilt värdefull bebyggelse (röd) och bebyggelse med betydelsefulla karaktärsdrag (grön). Dessa kriterier utgår ifrån paragraferna i Plan och bygglagen som berör bebyggelsen och dess kulturhistoriska värden (PBL 3:10, 3:12, 3:13), se dessa kriterier under värderingsavsnittet, Österängen – enligt uppsatta värderingskriterier. Här tas även upp vad som gäller övrig bebyggelse.

Urvalet och värderingen görs genom fält-, arkiv- och litteraturstudier. Basen i den kulturhistoriska värdebedömning utgörs av Unnerbäcks begreppsbildning om kulturhistorisk värdering av bebyggelse, som beskrivs under, *Kulturmiljö - begrepp*, sist i delen, *Allmän Bebyggelsehistoria 1950-2000 - med lokala exempel från Jönköpings kommun*.

Österängen som helhet

Österängen som helhet

Beskrivning

Österängen är ett bostadsområde beläget öster om Jönköpings centralaste delar precis söder om motorvägen som avgränsar området i norr och väster. Järnvägen utgör en tydlig gräns i söder och ett grönstråk i öster.

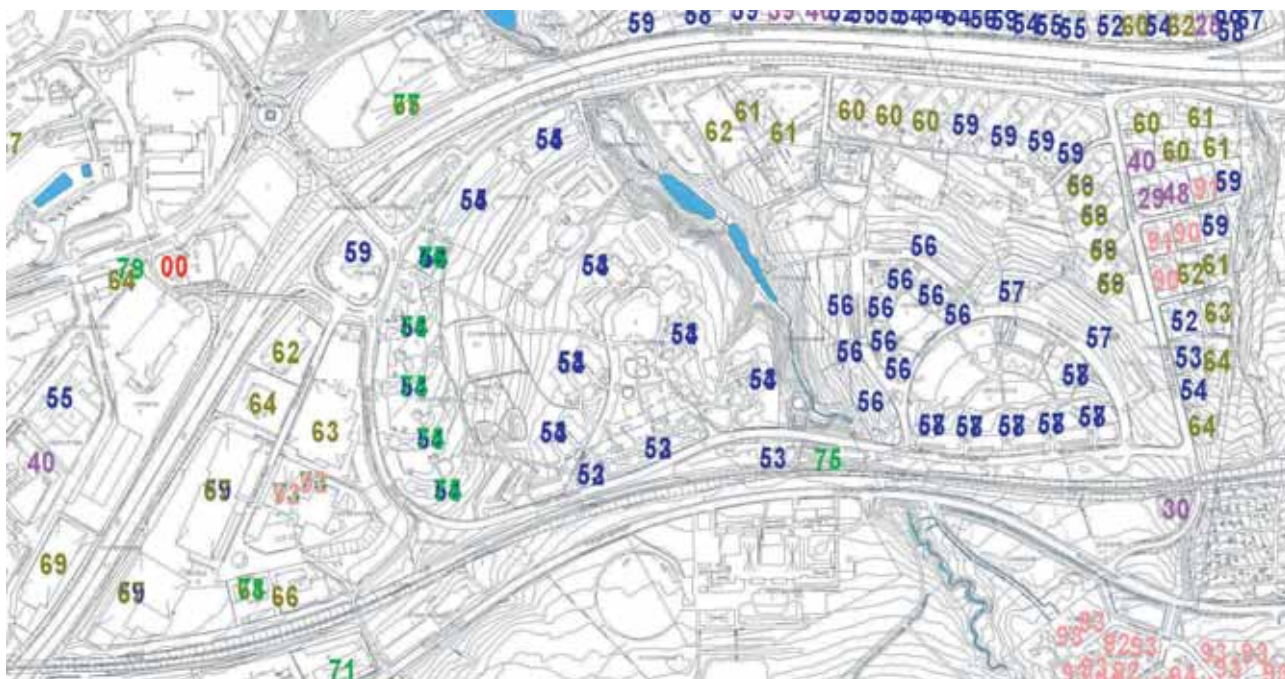

Karta visar Österängens placering och utbredning.

Området delas i en västlig och en östlig del av ravinen som löper i nord-sydlig riktning genom området och utgör ett grönstråk för rekreation samt gång- och cykeltrafik med närhet till allmänna funktioner som kyrkoverksamhet samt olika servicefunktioner i form av handel, barndaghem och skola mm. Österängen är en för 1950-talet karaktäristisk grannskapsenhet (se vidare under Planstrukturavsnittet).

Terrängen är sluttande mot norr och in mot den centralt placerade ravinen. Bebyggelsen och vägarna i området har placerats med hänsyn till den kuperade terrängen och området blir därmed varierande och grönt.

Österängen består till övervägande del av flerbostadshus i varierande höjder, formationer och grupperingar. Dessa domineras av 3-4 våningar. Hustyper som representeras är bågformade, vinkelställda och fristående lamellhus samt punkthus i varierande höjd mellan 4 – 11 våningar. Utöver bostäder finns kyrka, centrum, handels-, verksamhets- och industribebyggelse, kiosk, fritidsgård, barndaghem, skolor mm. Bebyggelsen uppfördes i huvudsak under 1950-talet, med några inslag från tidigt 1960-tal.

■ 1950-tal ■ 1960-tal ■ 1970-tal ■ 1990-tal ■ 1900 - 1940

Karta visar bebyggelsens byggnadsår.

Historik

Området Österängen uppfördes på oexploaterad kronomark. Jönköpings stad köpte marken delvis från Österängens gård i början av 1940-talet och resterande del av området erhöll staden mellan 1954-61.

Området ingick i 1913 års stadsplan, som togs fram av P O Hallman. Grunden till denna plan var att man ville undvika oplanerad förstadsbebyggelse. Planen innebar slingrande gator och oregelbunden kvartersstruktur, vilket ville ge intryck av organisk framväxt, som reaktion mot tidigare rådande rutnätsmönster. Österängen, Rosenlund och Vättersnäs fick senare de utbredningar som råder idag. Ändringar gällande stadsplanerna har mellan 1930-1970 utförts av Gösta Planck, Bengt Palmberg och Carl Westerlund.

De östra kvarteren Vapensmeden, Vapnet och Vargen var de första som planlades mer detaljerat, vilket skedde 1913.

Det bjöds in till en tävling 1947 om utformningen av Österängen. HSB:s Riksförbund, arkitektkontor i Stockholm med förslaget "Den sanna vägen", genom Per Persson gick vinnande ur tävlingen och Per Persson fick uppdraget att projektera området.

Efter tävlingen planlades den västra delen av området väster om grönområdet med Skrämmabäcken 1951. Det förslags tre hustyper i området; stjärnhus, vinkelhus och båghus. Den första inflyttningen skedde 1952. Däremellan skedde en successiv utbyggnad och planerna ändrades lite

Innan bostadsområdet Österängens uppförande ser vi här området som oexploaterad kronomark.

Utdrag ur utformningstävlingen och presentationen av HSB:s och Per Perssons vinnande förslag "Den sanna vägen" från 1949.

Österängen under uppbyggnadsperioden (1951-1964). Bilden visar områdets östra del öster om ravinen, sett från nord-öst.

efterhand. Ett exempel är kvarteret Vidöstern 1953, då byggnadernas placering justerades för att åstadkomma bättre ljusförhållanden. I Kvarteret Vanten planlades ett höghus och en gemensamhetsanläggning och söder om detta kvarter avsattes markanvändningen till kyrkliga byggnader. Det var byggnadsfirmorna E Åhsberg, Skånska Cement gjuteriet och Byggsjögren som anlätades för de olika byggnadsetapperna.

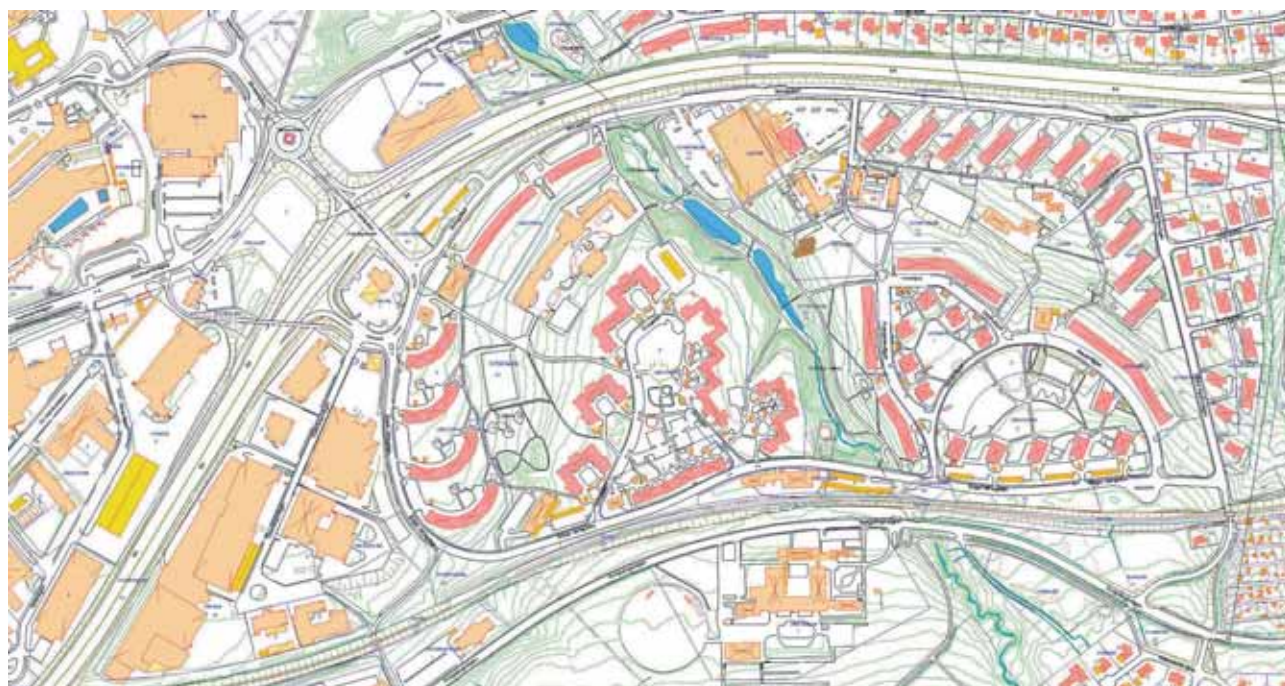
Bostadsområdet stod helt klart 1964 och innehöll då ca 1900 lägenheter samt butikscentrum, bibliotek, fritidsgård, skolor, kyrka mm. Byggnadernas fasader dominerades ursprungligen av ljus puts, enligt funktionalismens ideal. Men även tegel förekom, liksom 1950-talets typiska jordfärger. I början av 1980-talet tilläggsisolerades i stort sett hela byggnadsbeståndet med gult, brunt och rött tegel. Till följd av detta försköts fönstren in i fasadlivet. Även entréernas portar byttes ut.

Riksväg nr 1 (nuvarande E4:an) mellan A6 och Österängen stod klar 1959 som fyrfältig väg.

Planstruktur

Grannskapsenheten som idé utgör resultatet av den bostadssociala utredningen som ägde rum mellan 1933 – 1945, då man byggde upp systematisk kunskap kring bostadens mått, funktioner och ljusförhållande mm, vilket skapade den svenska modellen med goda hygieniska bostäder för alla, Folkhemmet. Grannskapsenhetsidealet kom som en reaktion på 1930-talets sovstäder med strikt parallellt placerade lamellhus, men även som reaktion på kriget genom att med denna enhet skapa en plattform för gemenskap, tillhörighet och demokrati.

Kartan visar Österängens plansstruktur.

Eftersom ny bostadsbebyggelse, i den omfattning som blev aktuell efter 2:a världskriget, inte kunde placeras på bekvämt gångavstånd till stadens centrum och dess serviceanläggningar behövdes en ny strategi för tillkommande bostäder. Grannskapsenheten blev en viktig och väl tänkt lösning.

En grannskapsenhet utgör en avskild sammanhållen enhet med variation i form av olika typer av bostadshus och byggnadernas anpassade placering till terrängen. Tanken var att skapa bostadsbebyggelse kring lokala centra, där gemensamhetsanläggningar och olika typer av service var belägna. Centrum markerades vanligtvis av en högre byggnad. Viktigt var även bra kommunikationer via vägar och kollektivtrafik. Byggnadernas placering och utformning, vad gäller fönster och balkonger med mera är mycket väl genomtänkta för att skapa så bra ljusförhållanden som möjligt. Även statliga lån för byggande knöts till byggnormer som satte upp kvalitetskrav för utformning och konstruktion. Dessa normer var samlade i ”Westholms bibel” 1942 och God bostad 1954. Senare under 1950-talet ökade skalan och grannskapen utgjordes då av mindre enheter kring en större centrumanläggning, enligt engelsk modell – Community center.

Österängen innehåller många av grannskapsenhetens grundläggande idéer och blev Jönköpings första område av sådan storlek och med funktioner som medförde att stadsdelen upplevdes som självförsörjande. Den grundläggande idén uttrycks i Österängen i form av en avskild sammanhållen enhet med bostadsbebyggelse kring ett lokalt centra, där olika typer av service och gemensamhetsanläggningar var belägna. I Österängen kan vi se själva centrumet, med handel och diverse service (t ex bibliotek), med intilliggande skola, barndaghem och kyrka. Punkthuset intill centrum fungerar som ett landmärke och markerar centrumets läge i området.

Bebyggelsens placering har anpassats både till terrängen och ljusförhållandena, vilket gett ett varierat område, som även ger ett grönt intryck. Byggnaderna är relativt glest placerade och omgärdas av gröna ytor med träd och buskar. Bebyggelsen i området består exempelvis av centrumanläggning, kyrka, skola, panncentral, bågformade, vinkelställda och fristående lamellhus samt punkthus. Punkthus tillfördes området som ett nytt element. En grupp 11-vånings punkthus tillkom i sydöstra delen. De olika hustyperna beskrivs kort i avsnittet, Bebyggelsekaraktärer.

Man strävade även efter att komplettera med enbostadshus, men detta tillgodosågs istället i Vättersnäs. I ett tillägg till generalplanen från 1950 kan vi se att marken längst väster ut i Österängen avses för industriändamål, man avsåg alltså att tillskapa lättillgängliga arbetsplatser för de boende bland annat i Österängen.

Vad det gäller trafikplaneringen så valdes konceptet utifrånmatning, genom att inga gator tilläts korsa området. Biltrafiken leds runt området via Birkagatan, Birger Jarlsgatan och Södra Apollovägen. Från dessa leds biltrafiken sedan in via mindre återvändsgator eller gator som via en bågformad sträckning leder biltrafiken in till parkeringsmöjligheter.

Bostadshus placerade i terrängen.

Punkthus i kv. Västerås.

Österängens centrum vars läge markeras av ett högre punkthus.

Här illustreras hur bebyggelsens placering och utformning har anpassats till ljusförhållandena.

Kartan visar biltrafikens struktur. Trafiken leds inte genom området utan matar den utifrån.

Ravinen och grönstråket som löper genom området fungerar både som intern kommunikationsled och rekreationsområde.

Grönstråket som delar området i en västlig och en östlig del fungerar både som ett rekreationsområde, men även som en kommunikationsled, för gång- och cykeltrafik, för de boende i området, där de tar sig exempelvis från sin bostad till det lokala centret eller någon annan gemensamhetsanläggning, alternativt till kollektivtrafiken som utgår från centrumet.

Gällande planer

F II 457: Planen fastställdes 1958. Uppgifter saknas om dess innehåll.

F II 485: 1960 fastställdes denna plan. Planen gällde ursprungligen Österängens centrum, med intilliggande omnejd. Det kommunala centrumet hade tidigare planerats innehålla ett hotell, men på grund av att underlaget ansågs saknas så avskrevs härmed dessa planer. Även butikernas omfattning drogs ner gent emot tidigare planer. Planen styr markanvändningen vad gäller boende och kommunalt centrum, kyrkligt ändamål samt mark som ej får bebyggas. Nuvarande del av planen som är gällande är enbart norra delen av ravinen och väster om centrum.

F II 460: Planen fastställdes 1958 och gällde ursprungligen för områdets östra del. Planen markerar markanvändning i form av; allmänt ändamål, bostadsändamål, handelsändamål, kommunalt centrum osv. I beskrivningen nämns att de föreslagna gemensamhetsanläggningarna nu är uppförda och innehåller butiker, postkontor, bank, apotek och lokaler för bibliotek, biograf, studieavdelningar, barnavård, barndaghem och ungdomsverksamhet av olika slag. Höghuset inrymmer lokaler för läkare, tandläkare, ett mindre hotell med restaurang samt bostäder. Nuvarande del av planen som idag är gällande innebär enbart ravinens södra del samt vägsträckningen Birger Jarlsgatans avslutning mot Södra Apollovägen.

DP 930415: Planen antogs 1993 och syftar till att åstadkomma en tydlig fördelning av allmän platsmark och kvartersmark. Planen avser olika markanvändning, exempelvis skola, bostäder och handel. Vidare avses parkområde, lokalgata för lokaltrafik. Mark som inte får bebyggas eller enbart bebyggas med garage eller uthus är även specificerad i planen rörande den västra delen av Österängen.

DP 001026: Planen syftar framför allt till att åstadkomma en funktionell och naturlig uppdelning av allmän platsmark och kvartersmark. Planen innebär även att en upprustning av området blir möjlig. Planen styr gatornas trafik användning, parkområde, bostäder, bostäder i souterrängvåning om så prövas lämpligt, handel och hantverk i bottenplan och souterrängvåning, centrum, kyrka, skola vård och bostäder (SDB) samt kyrkan som kulturhistoriskt värdefull byggnad.

F II 567: Området är avsatt för industriändamål. Planen fastställdes 1967.

S 820826: Syftet med planen var att utöka industriområdet genom att omvandla tidigare parkeringsplatser för boende i Österängen till industri-mark.

Birkagården - en av byggnaderna inom det kommunala centrum som planades för allmänt ändamål 1958 (F II 460).

Detta är höghuset som omnämns i planbeskrivningen till planen, FII 460 från 1958.

Österport i kv Vinkeln 7 - Industribyggnad inom det nämnda planområdet från 1967.

F II 470: Utbyggnad av transformatorstation. Justering av Birkagatan för att ändamålsenligt kunna bebygga kv Vapensmeden. Område för bostadsändamål, fristående hus. Planen fastställdes 1959.

Karta som visar gällande planer inom Österängen.

F II 506: Gränsjustering av kvarteret Vargen (nuv. Varghonan) mellan Huskvarna och Jönköping för att det helt skulle ingå i Jönköpings stad.
DP 920520/B: Justering av byggrätt och gata för att kunna anpassa bostadshuset till tomtens lutningsförhållanden.

DP 9204297/B: Ombyggnad av Österängsmotet för att kunna skapa nya verksamheter utmed motorvägen. Marken inom området är avsatt för bensinstation med livsmedelsförsörjning.

Gällande skydd

Kulturminneslagen (KML)

Österängskyrkan är upptagen som kyrkligt kulturminne enligt KML.

ÖP 2002

Österängen är benämnt som tätortsområde med tätortsbebyggelse och Österängens centrum ska bli föremål för renovering genom Vätterhems försorg. Allmänt uttrycks även i översiktsplanen att kommunens små centra bör ges en kvalitet så att de bibehålls och förbättras.

Bevarandeprogram – 1988

I detta program som upprättades 1988 tas Österängskyrkan upp som kulturhistoriskt värdefull. Kyrkan byggdes 1961 och ritades av arkitekten

Österängskyrkan - ett kyrkligt kulturminne enligt Kulturminneslagen - uppfördes 1961, enligt ritningar av Johannes Olivegren, en av landets mest kända kyrkoarkitekt under tidsperioden.

Johannes Olivegren, Göteborg. Byggnaden har en oregelbunden planform och är asymmetrisk. Klocktornet bär två klockor och är placerat i byggnadens nordvästra del. Byggnadens tak är sluttande mot öster och beklätt med kopparplåt. Fasaden är av vitfärgad betong med brunfärgade träpanelsdetaljer.

Kvalitéer / värden

Samhällshistoriskt - Socialhistoriskt värde

Österängen är Jönköpingsområdets första bostadsområde utanför centrum av sådan storlek och med service och centrumfunktioner som gör att det upplevs som självförsörjande. Alltså det är Jönköpings kommuns första grannskapsenhet och därmed en viktig del av kommunens framväxt och utveckling.

Vad en grannskapsenhet är beskrivs ovan under avsnittet planstruktur. Grannskapsenhetsidealet kom som en reaktion på 1930-talets sovstäder med strikt parallellt placerade lamellhus, men även som reaktion på kriget genom att man med denna enhet sökte skapa en plattform för gemenskap, tillhörighet och demokrati.

Grannskapsenheten är det fysiska uttrycket för det politiska arbetet med att skapa goda hygieniska bostäder för alla. Den bostadssociala utredningen tillsattes 1933 och grannskapsenhetsidealet blev resultatet av utredningens arbete som stod klart 1945. Utredningen innebar ett arbete med allt från köksmått till sociala mönster och statliga styrningsmöjlighet via exempelvis olika lånevillkor, för att kunna åstadkomma goda levnadsförhållanden vad gäller funktioner, ljusförhållanden, tillgång till grönska mm. En välförd tillgänglig för alla, Folkhemmet.

Allt detta berättar på ett tydligt sätt hur man under 1900-talets mitt försökte skapa ett rättvisare samhälle genom att lösa de dåliga bostadsförhållanden som rådde i landet och även hur 2:a världskriget påverkade även stadsplaneringen, då det var mycket viktigt att ge goda förutsättningar för tillhörighet, gemenskap och demokrati. Det berättar även tydligt om sociala mönster som hur kärnfamiljens vardag och konstellation såg ut under 1950-talet. Bilens ökande betydelse och utbredning uttrycks även tydligt genom den genomtänkta trafiksepareringen under 1950-talet, här i form av utifrånmatning. 1950-talets uppvärmningsteknik åskådliggörs även genom panncentralen med dess höga skorsten, vilken idag inte används för uppvärmning av området utan istället som reservstation av Jönköpings energi. Vid mycket kalla perioder eldar man här med tjockolja (EO5) för att få lite extra energitillskott till det allmänna nätet.

Fysiska förutsättningar - samhälls- och socialhistoriskt värde

Det som fysiskt utgör dessa värden är de olika hustyperna och dess place-

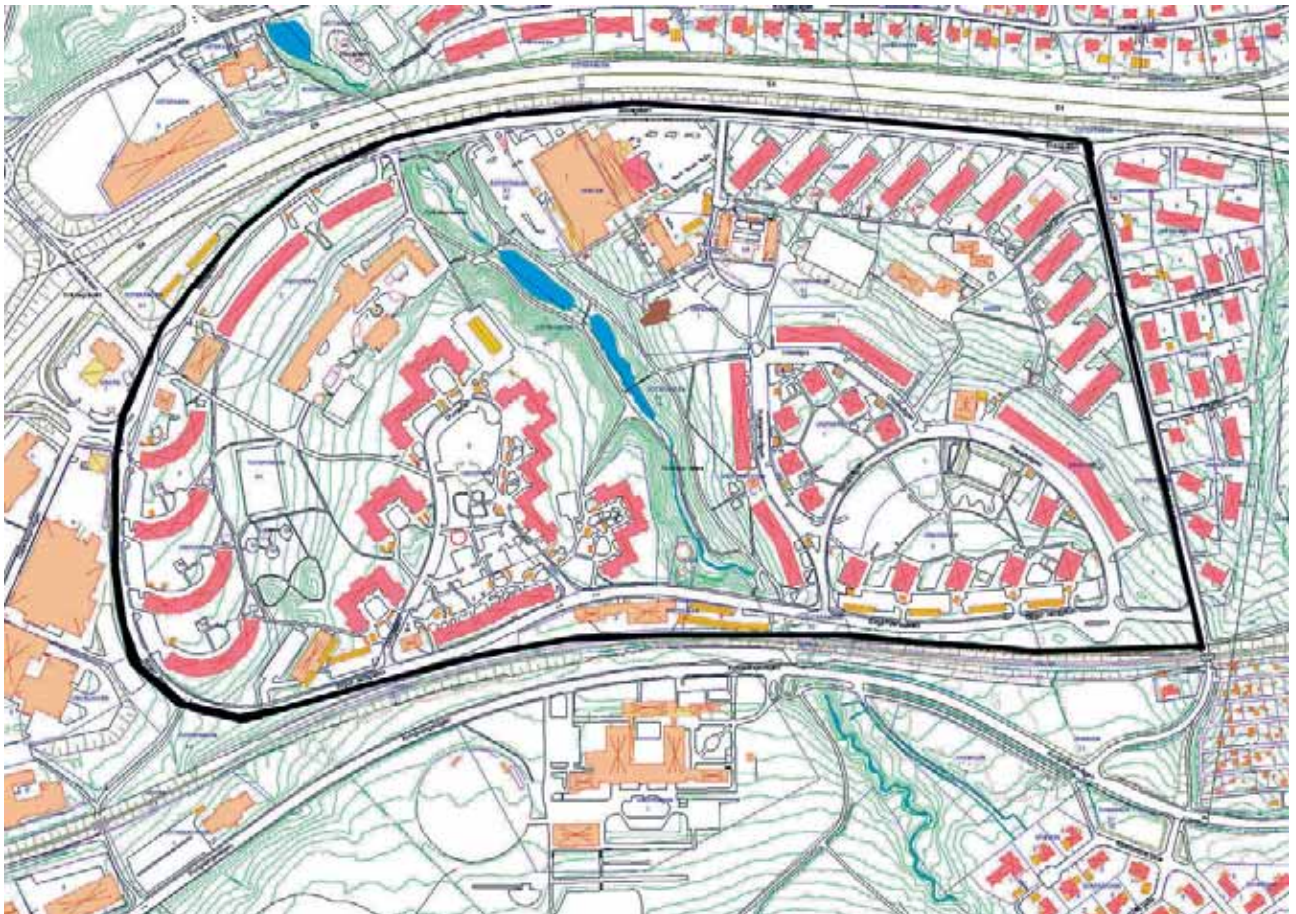
ring i terrängen med tillgång till grönska och solljus, ravinen som fungerar både som ett gång- och cykelstråk och ett parkområde för rekreation, hela områdets struktur av en avskild sammanhållen enhet med bostäder kring ett lokalt centrum som markeras av ett högre punkthus, tillgången till service i form av t ex bibliotek, skola, barndaghem, vård mm. Områdets olika markanvändningar är av betydelse, t ex områden för bostäder, centrum, skolor, vårdlokaler, kyrka, parkmark, handel, hantverk, panncentral etc. Även trafikplaneringen är betydelsefull. Utifrånmatningen leder till att inga bilvägar tillåts ha sin sträckning igenom området utan biltrafiken leds in via korta gator från de omkringliggande gatorna.

Arkitekturhistoriskt / arkitektoniskt värde

Dessa nya grepp som togs vad gäller utformning och planläggning gav att arkitekter började intressera sig för att rita även denna typ av bostadsbebyggelse. Bebyggelsen fick vanligen funktionalistiska drag som till stor del saknade inslag från tidigare stilutvecklingar och utformades oberoende av samhällsklass genom avsaknaden av dekor och "gamla" världens symboler. Den avskalade arkitekturen hade alltså en stark symbolik, då målet var att skapa ett rättvist samhälle med ett nytt ansikte.

Det arkitektoniska värdet uttryckas delvis genom att området utgör en arkitektonisk helhet och har utformats utifrån en enhetlig idé. Lamellhu-

Karta över Österängen. Den svarta linjen avgränsar det område vilket värderats som särskilt kulturhistoriskt värdefullt i dess egenskap av grannskapsenhet.

Relativt välbevarad kontors-/industribyggnad, modernistiskt präglad med grafisk skärpa och en stark vertikal och horisontell verkan i fasaden.

Bågformade lamellhus i kv Vidöstern 3, som visar hur byggnaderna placerats och utformats för att få tillgång till mycket solljus. Byggnaden har även ursprungliga balkong-räcken / fronter.

Punkthus i kv. Västerås - välbevarat vertikalt genomgående balkongparti i material som: formgjuten betong, järnsmide och korrugerad plåt.

sen, punkthusen, offentliga serviceanläggningar, byggnader för drift och underhåll, panncentral och centrumbebyggelsen har komponerats till en arkitektoniks helhet, men även andra faktorer som vegetation, gångvägar, gatustrukturen och topografin mm. bidrar till denna helhet. I detta område har stadsplanen därmed en stor betydelse för den arkitektoniska helhetsgestaltningen.

Ursprungligen hade byggnaderna en mycket typisk 1950-tals arkitektur med putsade fasader i ljusa eller mörkare och mättade jordfärger, mättat fasadtegel, sadeltak, ljus målade träfönsterbågar i olika utförande bl a osymmetriskt tvådelade, trädörrar med fönsterinfattning, balkongräcken i sinuskorrugerad plåt med öppna järnsmidespartier, burspråk och franska balkonger.

Under 1980-talets inledning skedde en omfattande tilläggsisolering i hela området och fasadmaterialet byttes till gult, rött och brunt tegel. Fönster och dörrar har även till stor del blivit utbytta. Vissa inslag av ursprungliga trädörrar finns dock, även entré- och burspråkspartier samt franska balkonger finns i sin helhet kvar dock många gånger något förändrade. Vad som däremot genomgående är bibehållet är balkongernas utförande med exempelvis sinuskorrugerade räcken med järnsmidespartier, tillhörande betongpelare och andra vertikalt genomgående betongelement som ramar in balkongerna på var sin sida med eleganta runda ingjutningar etc.

Fysiska förutsättningar - arkitekturhistoriskt / arkitektoniskt värde

De fysiska förutsättningar för den arkitektoniska helheten är de samma som för de ovan identifierade förutsättningarna ovan i samband med de samhällshistoriska och socialhistoriska värdena.

Det arkitekturhistoriska / arkitektoniska värdets fysiska förutsättningar kopplat till byggnaderna är naturligtvis byggnadernas arkitektoniska uttryck; tak, fasader, fönster, entréer och dörrar, balkonger etc. Tyvärr är byggnadernas exteriör i området till stor del förändrad genom tilläggsisoleringen som genomfördes i stort i hela området under början av 1980-talet. Till stor del har även fönster och dörrar bytts ut till fönstertyper och dörrar av avvikande karaktär.

Det som återstår att beakta vid underhåll, ändringar och annan utveckling av området är bl a enstaka inslag av ursprungliga trädörrar. Entré- och burspråkspartier samt franska balkonger finns i sin helhet kvar dock många gånger något förändrade. Vad som däremot genomgående är bibehållet är balkongernas utförande med exempelvis sinuskorrugerade räcken med järnsmidespartier, tillhörande betongpelare och andra vertikalt genomgående betongelement som ramar in balkongerna på var sin sida med eleganta runda ingjutningar etc.

Kv. Vidöstern 6 - Burspråkspartier, franska balkonger och ursprungliga balkongpartier.

Bebyggelsekaraktärer

Bebyggelsekaraktärer

Här följer korta beskrivningar av de hustyper som representeras i området. Generellt kan nämnas att byggnaderna har tilläggsisolerats och även huvuddelen av fönster och dörrar är utbytta under början av 1980-talet, dock är balkongerna i stort enligt ursprungligt utförande.

De typer som kommer att beskrivas nedan är:

Bågformade lamellhus

Vinkelställda lamellhus

Fristående lamellhus

Punkthus

Centrumbebyggelse

Offentliga serviceanläggningar

t ex förskola och skola mm

Transformator- / Sopstationer

Panncentral

Bågformade lamellhus

Kv. Vidöstern 3 - Uppförda runt 1954

Dessa bågformade flerbostadshus är parallellt placerade i områdets västra del och är omgivna av grönska i form av träd, buskar och gräsytor. Dess placering följer terrängen. Placeringen är även väl genomtänkt vad gäller ljusförhållandena. Den konvexa sidan och dess vinkelställda balkongerna sträcker sig mot solen i söder och syd-väst. De har i huvudsak trevåningar och källarvåning.

Taken är klädda med tegel och är av typen sadeltak.

Fasaderna är klädda med gult och röd-brunt tegel. Fönstren är i enluftsutförande. Balkongerna är placerade i samband med burspråksliknande partier som går vertikalt genom fasaderna. Balkongerna har kvar sina karaktäristiska räcken i korrugerad plåt, med ett öppet järnsmidesparti. Byggnadernas gavlar är försedda med ett utskjutande fönsterparti som avslutas med ett plåtklätt sadeltak samt en fönsterlänga försedda med järnsmidesräcken.

Bågformade lamellhus

Kv. Vidöstern 6 - Uppfört 1952-53.

Trevånings lamellhus i en svagt böjd sträckning.

Sadeltak och fasad i rött tegel.

Fönstren är i varierat tvådelat eller odelat utförande t ex med lågt placerade spröjs.

I fasaden mot söder är balkonger placerade på respektive sida om återkommande, utskjutande och vertikalt genomgående partier innehållande franska balkonger med järnsmidesräcken samt enlufts-fönster med lågt placerade spröjs. Balkongerna genomskärs av en rund betongpelare och dess räcken är i järnsmide med fronter i korrugerad plåt med öppet smidesparti.

Vinkelställda lamellhus

Vidöstern 5 - Uppförda 1953-54

Dessa vinkelställda lamellhus ligger precis väster om ravinnens södra del. De är vinkelrätt uppbyggda och bildar var och en små gårdar och tillsammans bildar de en större rumslig verkan i området. Lamellhusen är 3 våningar och bär tegelklädda sadeltak.

Fasaderna är klädda med rött mättat tegel och fönstren är i en- och tvåluftsförande.

Balkongerna är vinkelställda och merparten får därav större tillgång till solljus. Räckena är i järnsmide med halvöppna fronter i korrugerad plåt. De öppna partierna är försedda med enkelt och elegant utformat järnsmide.

Vinkelställda lamellhus

Vasa och Vasallen - uppförda 1956 och 1957

Dessa vinkelställda lamellhus ligger centralt i området sydöst om kyrkan och centrum. I en trubbig vinkel förs två lamellhuslängor samman i fyra våningar. De vinklade längorna bildar en gårdskänsla och en öppen rumslighet i planstrukturen.

Taken är tegelklädda sadeltak.

Fasaderna är klädda med rött tegel och fönstren är i en- och tvåluftsförande.

Balkongerna är utanpåliggande och vetter mot syd-väst med bra tillgång till solljus. Räckena är i järnsmide med fronter av korrugerad plåt med öppet järnsmidesparti.

Fristående lamellhus

Kv. Västerbotten - Uppförda 1956.

Det fristående lamellhuset i kvarteret Västerbotten är i fyra våningar och beläget i ravinens kant precis söder om kyrkan.

Taket är av typen svagt lutande sadeltak. Fasaden är klädd med rött tegel och fönstren är osymmetriskt tvådelade och i enluftsutförande.

Balkongerna är helt utanpåliggande och är placerade på byggnadernas gavlar mot sydväst samt fasaderna mot nordväst. Dess räcken består av järnsmide och sinuskorrugerad plåt.

Fristående lamellhus

Kv. Vasen – Uppförda 1959-60.

Huvudsakligen är de fristående lamellhusen placerade i områdets nordöstra del och dessa ligger till stor del i en sluttning mot nordöst, vilket ger en souterrängvåning mot nordöst, där terrängen så medger. De ligger parallellt placerade i nord-östlig / syd-västlig riktning för att inte ge ett slutet intryck sett från Birkagatan och Södra Apollovägen. Lamellhusen är tre våningar exklusive souterrängvåningen.

Taken är av typen svagt lutande sadeltak. Fasaden är klädd med gult tegel och fönstren är osymmetriskt tvådelade och i enluftsutförande.

Balkongerna är helt utanpåliggande och är placerade på byggnadernas gavlar mot sydväst samt fasaderna mot nordväst. Dess räcken består av sinuskorrugerad plåt.

Fristående lamellhus

Kv. Vapensmeden - Uppfört 1960-61

De är placerade i områdets nord-östra del och är i tre våningar inkluderat takvåningen.

Dessa flerbostadshus har osymmetriska sadeltak och dess fasader är putsade och färgsatta i en jordig röd färg. Fasaden innehåller slätputsade rutmönster i gavlarna. Fönstren är idag av enluftsutförande, tidigare var de osymmetriskt tvådelade.

Balkongerna är parställda och halvt indragna. De åtskiljs av ett enkelt betongelement. Räckerna i järnsmide med fronter i korrugerad plåt. Även franska balkonger med järnsmidesräckerna finns i fasaderna mot söder. Entréerna inramas av ett mörkt kaklat parti. Dörrarna är i plåt och aluminium.

Fristående lamellhus

Kv. Varghonan - Uppförda mellan 1952-64.

Byggnaderna är placerade i Österängens syd-östra del och är i två och tre plan.

Dessa byggnader har sadeltak och osymmetriska sadeltak, putsade fasader, enlufts-fönster, tvådelade och osymmetriskt tvådelade fönster. De är till stor del utbytta.

Balkonger är utanpåliggande och halvt indragna, räckerna i skivor eller korrugerad plåt. Till stor del är dörrar utbytta till aluminiumprofiler. Socklarna är oftast cementputsade.

Fristående lamellhus

Kv. Vapnet - Uppförda 1959-62 och 1990-91

De som är uppförda runt 1960 har pulpettak i två sammanhängande lätt förskjutna byggnadskroppar. Fasaderna är ljus putsade i kontrast till röda tegelgavlar. Fönstren är i enluftsutförande, utbytta, tidigare troligtvis osymmetriskt tvådelade fönster med träbågar. Indraget entréparti vertikalt genom fasaden.

1990-tals bebyggelsen har tvåvåningar och bär sadeltak. Fasaderna är i träpanel respektive gult tegel. Fönstren är i varierat utförande, men domineras av enlufts-fönster och osymmetriskt tvådelade.

Balkongerna stöttas upp av vita träpelare och räcken är av vitmålat trä.

Enbostadshus

Kv. Varghonan 2 - Uppfört 1952.

Byggnaden har sadeltak med takkupa. Fasaderna är putsade och har röd-rosa färgsättning. Fönstren är enligt tvådelat och enlufts utförande. Fönstren är i trä och vitmålade. Sockeln är cementputsad.

Punkthus

Kv. Venusskon - Uppförda mellan 1957-58.

Förutom punkthuset i centrum så är de övriga punkthusen placerade i områdets sydöstra del.

I kvarteret Venusskon ligger det sex stycken 11 vånings punkthus. Dess tak är plana.

Fasadbeklädnaden är gult tegel och fönstren är i enlufts- eller osymmetriskt tvåluftsutförande.

Balkongerna är halvt indragna och har glasats in.

Punkthus

Kv. Västerås - Uppförda 1956.

Förutom punkthuset i centrum så är de övriga punkthusen placerade i områdets sydöstra del.

I kvarteret Västerås är byggnaderna 4 våningar och taken är motfalls pulpettak. Fasaderna är klädda med rött tegel och fönstren är i enlufts- och osymmetriskt tvådelat utförande. Balkongerna är utanpåhängande och sammankopplas genom vertikalt ställda betongelement som löper vertikalt genom hela fasaden på respektive sida av balkongraderna. Dessa betongelement har dekorerats med cirkelformade ingjutningar. Balkongernas räcken består av sinuskorrugerad plåt med öppna smidesjärnsparter.

Centrumbebyggelse

Kv. Vanten - Uppförd mellan 1961-64.

Den består av en större butiksbyggnad med ett markplan med entréer mot norr och väster och ett övre markplan med entréer mot söder och öster (1961-62).

Detta centrumkomplex har byggts samman med punkthuset intill, innehållandes 9+1 våningar (1961-62).

Vidare innehar centrum i Österängen Birkagården i två plan, som ligger placerad i centrums sydöstra del (1964). Det övre planet är delvis utskjutande och bildar tak över trapporna som leder ner till centrum från området.

Vad gäller punkthuset och områdets butikscentrum har mycket förändringar gjorts sedan början av 1960-talet. Det i centrum som tydligast illustrerar 1950 -/ 60-tal är butikscentrumets fasad i markplan mot norr, med kakel och fönsterbågar i ädelträ samt Birkagården med dess pulpettak, kontrastverkan i fasaden mellan gavel och fönsterpartiet, det genomgående fönsterpartiet, de övre utskjutande delarna samt de elegant och enkelt utformade betongpelarna.

Offentliga serviceanläggningar

Skola, förskola, vård, kyrka, kiosk

Skolan ligger placerad i västra delen av området i höjd med centrum på östra sidan ravinen. Den består av en svagt böjd länga som omfamnar skolgården. Taken är plana och i pulpetutförande. Fasaden är klädd i plattor i biege-rosa toner. Fönstren är i enluftsutförande och i fasaden löper ett horisontellt fönsterband i höjd med dörrarnas överkant.

Förskolan är placerad precis öster om centrum och är väl bibehållen med svagt lutande sadeltak, gult fasadtegel och fönster i ljusa enluftsågar i trä, med indragna fönster/entrépartier med vitmålad träpanelsfasad.

Kiosken (uppförd 1956) är placerad i kv. Västerbotten söder om centrum. Taket består av kopparplåt och fasaden är grå.

Österängskyrkan i kv. Verdandi precis söder om centrum är ritad av Johannes Olivegren och uppfördes 1961. Kyrkobyggnaden har en oregelbunden och asymmetrisk uppbyggnad. Taket är täckt med kopparplåt och är sluttande mot öster. Fasaden är i vit betong, med bruna träpanelsinslag. Fönstren är i enluftsutförande exempelvis smala stående och betongglas i låga fönsterband. Klocktornet med två klockor är mycket elegant integrerat i byggnaden, vars vinkelställda fasadpartier ger effektfull skuggverkan.

Industri / handel / kontor / annan verksamhet

Kv. Vinkeln och Vinkelhaken - Uppförd mellan 1961-1964.

Dessa kvarter ligger längst väster ut i Österängen. De innehåller kontor, handel och industri. Bebyggelsen är relativt varierad men domineras av 1960- och 1970-tal.

Taken är i huvudsak flackt utformade, men inslag av brantare pulpettak finns. Fasadmaterial som förekommer är puts, betong, tegel och plåt. Fönstren är av mycket varierad art, men vanligt är fönsterband som löper horisontellt genom fasaderna. Det finns även inslag av vertikala fönsterband och stora fönsterytor.

Tranformator- / sopstationer

Dessa mindre stationer på cirka sex till sju kvadratmeter är utspridda i området. De flesta fungerar som sopstationer, några som transformatorstationer.

De är byggda i helgjutna prefabricerade betongelement, både tak och väggar. Taken är i sadeltaksutförande gjutna i ett stycke och färgsatta i en mörkare kulör än fasaderna som är ljust målade. Dörrar i plåt. Även belysningsarmaturen kan vara värd att nämna i ett enkelt rektangulärt utförande. Till hälften diagonalt delad med plåt och vitfrostat glas.

Panncentral

Kv. Westfalen 3 - uppförd 1953

Byggnaden har ett flackt pulpettak och den södra delen ett osymmetriskt sadeltak klätt med falsad plåt.

Fasaden är till stor del i brunt stående tegel/klinkers med ljusa stående träpanelsinslag. Byggnaden har även en hög murad skorsten i rött tegel.

Jönköpings Energi använder byggnaden än idag som reserv vid kalla perioder, då man via eldning av tjockolja får ett energitillskott vid behov.

Österängen enligt uppsatta värderingskriterier

Värdering enligt uppsatta värderingskriterier

I följande avsnitt består det huvudsakliga innehållet av en värderingskarta, som utgår ifrån de uppsatta kriterierna (se följande sida). Varje värderingsgrad får en färg med vilken berörda byggnader / kvarter / område färgas in på denna karta. Värderingskriterierna utgår ifrån plan- och bygglagens tredje kapitel och har tilldelats färgerna röd och grön.

Värderingskartans syfte och användning

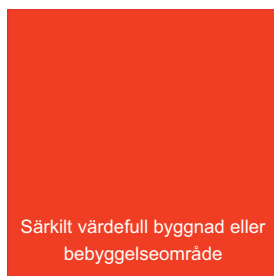
Syftet med denna karta är att möjliggöra en snabb överblick över Österängen och hur dess kvalitéer och värden är fördelade.

En sådan här förenklad värdering enligt två kriterier markerade med olika färger på en karta ger alltid en mer eller mindre förenklad bild av verkligheten. Observera att en sådan här värdering aldrig kan vara slutgiltig, utan kan komma att revideras utifrån samhällets utveckling och en förändrad syn på det kulturhistoriska värdet.

Utifrån denna karta kan den markerade bebyggelsen sökas upp i avsnitten, röd och grön bebyggelse, där dess kvalitéer och värden beskrivs. Materialet är ett värdefullt underlag vid bygglovshantering, planarbete samt förvaltning av bebyggelsen.

Värderingskarta - markerar vilken modern bebyggelse som värderats som särskilt värdefull eller innehållande betydande karaktärsdrag och värden.

Särkilt värdefull byggnad-bebyggelseområde – som ej får förvanskas.

PBL 3:12 – vilket innebär att denna bebyggelse bär på särskilda värden, vilka inte får förvanskas (historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden).

PBL 3:13 – vilket innebär att särskilt värdefull bebyggelse skall underhållas så att deras särart bevaras. Dessa värden bör med fördel resultera i skyddsbestämmelser alternativt varsamhetsbestämmelser kombinerat med höjd lovplikt genom områdesbestämmelser eller detaljplan.

Bebyggelse med betydelsefulla karaktärsdrag och värden – som kräver varsam hantering av byggnadens värden och karaktärsdrag så att de tas tillvara och beaktas vid underhåll, ändring och annan utveckling.

PBL 3:10 – vilket innebär att ändring av byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess värden tas till vara (byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden).

PBL 3:13 – vilket innebär att underhållet skall anpassas till byggnadens värden (ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt) samt omgivningens karaktär.

Dessa värden / karaktärsdrag bör med fördel specificeras i detaljplan eller områdesbestämmelser, exempelvis genom varsamhetsbestämmelser. Om denna bebyggelse beaktas och därmed bibehålles kan den senare komma att bli aktuell som särskilt värdefull.

Övrig bebyggelse – för vilken varsamhetskravet (se ovan) gäller allmänt.

PBL 3:10 – vilket innebär att bebyggelsens karaktärsdrag skall beaktas och dess värden tas till vara vid ändring av byggnad (byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden).

PBL 3:13 – vilket innebär att underhållet skall anpassas till byggnadens värden (ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt) samt omgivningens karaktär.

Dessa värden / karaktärsdrag bör beaktas vid bygglovshantering samt planarbete.

r ö d bebyggelse

Särkilt värdefull Bebyggelse

Förteckning - röd

Verdandi

1

Vinkeln

7

Österängen
som helhet

Österängskyrkan

Karaktärsdrag

Kyrkan är placerad i anslutning till områdets centrum och enligt gällande plan, som antogs 2001, är byggnaden kulturhistoriskt värdefull (q-märkt i planen). Byggnaden ligger placerad i ravinens sluttning mot väster.

Kyrkobyggnaden har en oregelbunden och asymmetrisk uppbyggnad. Taket är täckt med kopparplåt och södra delen är sluttande mot öster och norra delen sluttande mot väster. Fasaden är i vit betong, med bruna träpanelsinslag i samband med entrén och norra fasaden. Fasaden är relativt sluten, men den ljusa färgsättningen och dess olika vinkelställda fasadytor ger liv åt fasaden. Fönstren är i varierat utförande; smala stående samt betongglas i lågt ligande fönsterband i olika dimensioner. Klocktornet med sina två klockor är mycket elegant integrerat i byggnaden då vars vinkelställda fasadpartier ger effektiv skuggverkan.

Funktionalismen fortsatte efter kriget och det är i detta sammanhang värt att nämna Le Corbusiers unika kapell Ronchamp, som han ritade mellan 1950-54, och som tillhör Brutalismen. Denna -ism växte fram i början av 50-talet och karaktäriseras av sin ärliga materialframställan, då materialen lämnades i stort obehandlade. Österängskyrkan påminner om både Le Corbusiers kapell, Ronchamp och Brutalismen och Olivegren har med stor sannolikhet hämtat inspiration därifrån.

2004 utfördes underhåll av kyrkan. I stort kan man säga att kyrkan byggdes in pga av att den började vittra sönder. Man har under renoveringen använt sig av material som bibehållit fasadens karaktär. Fönstren kom dock en bit längre in i fasadlivet och skyddas idag av ett fritt utanpåliggande fönsterglas. Fasaderna mot norr och söder bär på mycket enkelt utformade strävbågar som i och med restaureringen till stor del har klätts in och framträder därmed inte lika starkt och ger inte samma skuggverkan som tidigare.

Kvalitéer / värden

Österängskyrkan är arkitekturhistoriskt intressant ur två aspekter. Delvis på grund av att den utgör ett framstående exempel på Brutalism, som växte fram med funktionalismens återtag efter 2:a världskriget och som framför allt innebär en ärlig materialframställan, exempelvis obehandlad betong. Kyrkans arkitektur anknyter starkt till Le Corbusiers kapell, Ronchamp (1950-54), en internationellt känd byggnad som brukar förknippas med Brutalismen. Vidare är kyrkan ritad av Johannes Olivegren, som är en av landets

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Verdandi 1.
Gatuadress: Polstjärnevägen 45.

Byggnadsår: 1961

Arkitekt/Byggföretag: Johannes Olivegren, Göteborg.

Hustyp: Kyrka.

mest kända kyrkoarkitekt under perioden och den kan anses som en framstående byggnad bland hans arbeten.

Den oregelbundet utformade byggandskroppen innebär en god arkitektonisk helhet av hög kvalitet. De sparsmakade vita betongfasaderna och de vinkelställda fasadytorna som skapar skuggverkan i fasaden utgör viktiga delar för att skapa denna goda arkitektoniska helhet. Denna byggnad är alltså även av rent konstnärligt arkitektoniskt intresse.

Fysiskt utgörs dessa arkitektoniska värden av: takets utformning med kraftig lutning mot öst och väst och dess kopparplåt, fasadens material och färgsättning genom vit betong och mörkt målad träpanel, fönstrens utformning och placering med liggande fönsterband av betongglas lågt i fasaden och smala stående glasmosaikfönster placerade högre och fristående, entrén i mörkt trä, djupt indragen dörr i södra fasaden samt klocktornet i nordvästra hörnet är mycket elegant integrerat i byggnaden genom vinkelställda lätt inåtlutande betongelement som löper vertikalt genom fasaden till takfoten. Dessa vinkelställda fasadpartier ger en mycket effektiv skuggverkan. Byggnadens utformning i sin helhet samverkar även mycket effektivt med dess omgivning i sluttningen ner mot ravinen, med stora gröna ytor och fritt stående träd i linje mot söder. Tyvärr har de enkla strävbågarna byggts in delvis och den effektfulla skuggverkan som de gav har kraftigt reducerats.

Österängs kyrkan innebär ett stycke samhällshistoria genom att berätta om hur Svenska kyrkan delade in de stora församlingarna i mindre distrikt under 1950- och 1960-talet. Detta ledde till att det byggdes kyrkor i de då nya bostadsområdena Österängen, Gråshagen och Ekhagen. Man sökte skapa en nyorientering för att kunna åstadkomma ett fungerande församlingsliv i det allt mer sekulariserade samhället. Bland annat ansågs avståndet vara en orsak till minskad kyrkgång, vilket man då försökte lösa genom dessa stadsdelskyrkor. Detta värde utgörs framför allt av byggnadens avläsbarhet som kyrka samt dess markanvändning i form av kyrkliga ändamål. Sedan att det genom byggnadens karaktär går att avläsa kyrkans ungefärliga byggnadsår är också av betydelse i sammanhanget.

Riktlinjer

Vid underhåll, ändringar och annan utveckling av fastigheten skall de fysiska uttryck som utgör byggnadens arkitekturhistoriska, arkitektoniska samt samhällshistoriska värden, som identifierats ovan, inte förvanskas. Alltså kyrkans karaktärsdrag skall bibehållas och dess avläsbarhet som kyrka är av betydelse samt markanvändningen i form av kyrkliga ändamål är delvis en förutsättning om det samhällshistoriska värdet skall fortsätta att vara tydligt.

Kv. Vinkeln

Karaktärsdrag

Byggnaden är placerad i industriområdet i Österängens västra del utmed E4:an. Byggnaden har en souterrängvåning mot väster, alltså kontorsdelen är två respektive tre våningar.

De olika byggnadsdelarnas tak är i huvudsak plana och fasaden har ljus slammat tegel. Fasaderna ger en mycket effektiv kontrastverkan mellan den ljusa fasaden och de mörka trä- och metallinslagen som återfinns, exempelvis skärmtaken, de vertikalt genomgående elementen som återkommande löper över hela fasaderna mot öst och väst, de enkla takavsluten, markerade fönsterband och fönsterpartier, kopparplåtsklädda takomfattningar, den utanpåhängande trappans takavslut och fönsterindelning etc. Fönstren är av varierande utförande. Flertalet är rektangulärt stående, men lågt liggande och smalt stående fönster finns även de representerade. Fönstrens är huvudsakligen placerade i horisontella fönsterband, även vertikalt fönsterband finns. I de östra och västra fasaderna bryts horisontaliteten av de mörkt målade stål pelarna som ramar in varje fönster vertikalt genom hela fasaden. Entréerna och lastbryggan har skärmtak och entréernas skärmtak avslutas mot norr med enkla gavlar i ljusa betongelement. Den nordöstra delen har en utanpåhängande trappa med plant vinklat tak som följer trappans lutning och den är elegant glasad genom smalt stående fönster med mörka smala fönsterbågar. Även en mindre ventilationsbyggnad i den södra gaveln har en genomtänkt arkitektur som knyter an till huvudbyggnaden genom dess kontrastverkan i fasaden mellan vitfärgad betong och mörka träribbor.

Kontrastverkan mellan ljusa och mörka delar i fasaderna samt den horisontella verkan i kombination med en vertikala är karaktäristiskt för 1960-talets arkitektoniska uttryck.

Kvalitéer / värden

Denna byggnad är ritad av två lokalt framstående arkitekter, Löfstedt och Moeschlin. De skapade en lätt igenkännbar stil under 1960-talet. Denna byggnad är en av deras byggnader som berättar om deras verksamhet i Jönköpingsområdet. Byggnadens huvudsakliga karaktär är väl bibehållen trots tillbyggnad och delvis utbytta fönster och den utgör en kvalitativ 1960-tals arkitektur.

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Vinkeln 7.
Gatuadress: Österängsvägen 2A.

Byggnadsår: 1962.

Arkitekt/Byggföretag: Löfstedt + Moeschlin

Hustyp: Kontors / industribyggnad.

Denna byggnad är även en del i Österängen som helhet. Byggnaden bidrar till förståelsen av att industriområdet har funnits här en längre tid. I förhållande till övriga delen av Österängen var tanken med denna industridel att skapa arbetsmöjligheter i närområdet lätt tillgängliga för bland annat de boende i Österängen.

Fysiskt utgörs dessa värden av byggnadens arkitektoniska uttryck enligt 1960-talskaraktär samt dess placering i området som helhet. Följande arkitektoniska uttryck är av betydelse: De plana taken med enkla takavslut i plåt (möjligen koppar) andra delar har kraftigare takavslut brett klädda med kopparplåt, de ljusa slammade tegelfasaderna med dess kontrastverkan i fasaden mellan ljusa och mörka material och färger, exempelvis i form av skärmtakens mörka omfattningar, de vertikalt genomgående elementen som återkommande löper över hela fasaderna mot öst och väst, de enkla takavsluten, markerade fönsterband och fönsterpartier, kopparplåtsklädda takomfattningar, den utanpåhängande trappans takavslut och fönsterindelning, södra trapphusets fönsterparti och dess fönsterindelning i form av mörka bågar, ventilationsbyggnadens mörka träribbor etc. Vidare är fasadens horisontella och vertikala uttryck av stor betydelse, som innebär de vertikala och horisontella fönsterbanden, de mörka pilastrarna som ramar in varje fönsterkolumn vertikalt återkommande genom hela fasaden, skärmtaken samt även de mörkt markerade takavsluten.

Riktlinjer

Vid underhåll, ändring och annan utveckling av byggnaden/kvarteret/området får inte de karaktärsdrag samt kvalitéer och värden som nämnts ovan förvanskas.

Österängen som helhet

Karaktärsdrag

Se under föregående avsnitt, Österängen som helhet – Beskrivning, historisk, planstruktur.

Kvalitéer / värden

Österängen är Jönköpingsområdets första bostadsområde utanför centrum av sådan storlek och med service och centrumfunktioner som gör att det upplevs som självförsörjande. Alltså det är Jönköpings kommuns första grannskapsenhet och därmed en viktig del av kommunens framväxt och utveckling.

Vad en grannskapsenhet är beskrivs ovan under avsnittet planstruktur. Grannskapsenhetsidealet kom som en reaktion på 1930-talets sovstäder med strikt parallellt placerade lamellhus, men även som reaktion på kriget genom att man med denna enhet sökte skapa en plattform för gemenskap, tillhörighet och demokrati.

Grannskapsenheten är det fysiska uttrycket för det politiska arbetet med att skapa goda hygieniska bostäder för alla. Den bostadssociala utredningen tillsattes 1933 och grannskapsenhetsidealet blev resultatet av utredningens arbete som stod klart 1945. Utredningen innebar ett arbete med allt från köksmått till sociala mönster och statliga styrningsmöjlighet via exempelvis olika lånevillkor, för att kunna åstadkomma goda levnadsförhållanden vad gäller funktioner, ljusförhållanden, tillgång till grönska mm. En välfärd tillgänglig för alla, Folkhemmet.

Allt detta berättar på ett tydligt sätt hur man under 1900-talets mitt försökte skapa ett rättvisare samhälle genom att lösa de dåliga bostadsförhållanden som rådde i landet och även hur 2:a världskriget påverkade även stadsplaneringen, då det var mycket viktigt att ge goda förutsättningar för tillhörighet, gemenskap och demokrati. Det berättar även tydligt om sociala mönster, som hur kärnfamiljens vardagen och konstellation såg ut under 1950-talet. Bilens ökande betydelse och utbredning uttrycks även tydligt genom den genomtänkta trafiksepareringen under 1950-talet. Grannskapsenheter lokaliserades i de flesta fall på sådant avstånd från tätorternas historiska centra att de inte skulle fungera utan ett så brett innehåll av boendeservice - butiker, skolor etc.- som Österängen fick.

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Österängen
Byggnadsår: Huvudsakligen 1950-tal.

Arkitekt/Byggföretag: HSB:s Riksförbunds arkitektkontor
Per Persson.

Hustyp: Vinkelställda, bågformade och fristående lamellhus, punkthus, enbostadshus, kyrka, skola, kiosk, barndaghem och centrum bebyggelse, industri/kontor.

Det som fysiskt utgör dessa värden är de olika hustyperna och dess placering i terrängen med tillgång till grönska och solljus, ravinen som fungerar både som ett gång- och cykelstråk och ett parkområde för rekreation, hela områdets struktur av en avskild sammanhållen enhet med bostäder kring ett lokalt centra som markeras av ett högre punkthus, tillgången till service i form av t ex bibliotek, skola barndaghem, vård och mindre butiker eller hantverkslokaler ute i området mm samt områdets olika markanvändning är alltså av betydelse i form av t ex bostäder, centrum, skola, vård, kyrka, parkmark, industri, handel och hantverk etc. Även trafikplaneringen i form av utifrånmatning som leder till att inga bilvägar tillåts ha sin sträckning igenom området utan biltrafiken leds in via de omkringliggande gatorna. Det är här även värt att nämna panncentralen med dess höga skorstenar, i områdets södra del, som berättar om 1950-talets uppvärmningsteknik.

Dessa nya grepp som togs vad gäller utformning och planläggning gav att arkitekter började intressera sig för att rita även denna typ av bostadsbebyggelse. Bebyggelsen fick vanligen funktionalis-

tiska drag som till stor del saknade inslag från tidigare stilutvecklingar och utformades oberoende av samhällsklass genom avsaknaden av dekor och "gamla" världens symboler. Den avskalade arkitekturen hade alltså en stark symbolik, då målet var att skapa ett rättvist samhälle med ett nytt ansikte.

Det arkitektoniska värdet uttrycks delvis genom att området utgör en arkitektonisk helhet och har utformats utifrån en enhetlig idé. Lamellhusen, punkthusen, offentliga serviceanläggningar, industri / handel / kontor / verksamhetsbebyggelsen och centrumbebyggelsen har komponerats till en arkitektonisk helhet, men även andra faktorer som vegetation, gångvägar, gatustrukturen och topografin mm. bidrar till denna helhet. I detta område har stadsplanen därmed en stor betydelse för den arkitektoniska helhetsgestaltningen.

Ursprungligen hade byggnaderna en mycket typisk 1950-tals arkitektur med tegelfasader, putsade fasader, sadeltak, ljusst målade träfönsterbågar i olika utförande bl a osymmetriskt tvådelade, dörrar i träutförande med fönsterinfattning, balkongräckan

i sinuskorrugerad plåt med öppna järnsmidespartier, burspråk och franska balkonger. Under 1980-talets inledning skedde en omfattande tilläggsisolering i hela området och fasadmaterialet byttes till gult, rött och brunt tegel. Fönster och dörrar har även till stor del blivit utbytta. Vissa inslag av ursprungliga trädörrar finns dock, även entré- och burspråkspartier samt franska balkonger finns i sin helhet kvar dock många gånger något förändrade. Vad som däremot genomgående är bibehållet är balkongernas ursprungliga utförande.

De fysiska förutsättningar för den arkitektoniska helheten är de samma som för de ovan identifierade förutsättningarna ovan i samband med de samhällshistoriska och socialhistoriskt värdena.

Till det arkitekturhistoriska värdets fysiska förutsättningar hör naturligtvis byggnadernas arkitektoniska detaljer; tak, fasader, fönster, entréer och dörrar, balkonger etc. Tyvärr är byggnadernas exteriör i området till stor del förändrad genom tilläggsisoleringen som genomfördes i stort hela området under början av 1980-talet. Till stor del har även fönster och dörrar bytts ut till fönstertyper och dörrar av avvikande karaktär. Det som återstår att beakta vid underhåll, ändringar och annan utveckling av området är enstaka inslag av ursprungliga trädörrar, entré- och burspråkspartier. Franska balkonger finns i sin helhet kvar dock många gånger något förändrade. Vad som däremot genomgående är bibehållet är balkongernas utförande med exempelvis sinuskorrugerade räcken med järnsmidespartier, tillhörande betongpelare och andra vertikalt genomgående betongelement som ramar in balkongerna på var sin sida med eleganta runda ingjutningar etc.

Riktlinjer

För att kunna ta del av de värden som argumenterats fram skall / bör de fysiska yttringar, som utgör dessa värden, ej förvanskas / beaktas vid underhåll, ändring och annan utveckling av Österängen.

Dessa fysiska yttringar har framförts ovan i samband med de fysiska förutsättningar som nämns.

grönbebyggelse

Betydelsefulla karaktärsdrag
och värden

Förteckning - grön

Vanten	3
Vapensmeden	7-10
Vidöstern	6

Kv. Birkagården

Karaktärsdrag

Byggnaden ligger i anslutning till områdets butikscentrum och dess intilliggande punkthus. Byggnadens övre utskjutande del bildar en överbyggd gång som leder till butikscentrumets södra entré. Ursprungligen innehöll byggnaden fritidsgård, bibliotek och samlingslokaler mm. Lokaler i byggnaden har bytt användning under 1990-talet till social service. Gällande plan från 2000 uttrycker markanvändning i form av centrum.

Byggnaden består av två plan. Det undre planet löper längs hela byggnaden, men det övre planet består av två byggnadskroppar som endast är sammanbyggda med en gångpassage. Dessa två byggnadskroppar bär pulpettak och är kraftigt utskjutande mot väster. De utskjutande delarna täcker gångvägen som leder till centrumets södra ingång. De utskjutande delarna bärs upp av betongelement, som starkt bidrar till byggnadens arkitektoniska uttryck. Det övre planet bär ett fönsterband som löper horisontellt längs hela fasaden mot väster och fönsterbandet är uppdelat i relativt smalt stående delar. Fasaden ger tydlig kontrastverkan mellan de olika materialen; gavlarnas kalksandsten och västra fasadens plåt- eller träfasad samt det nedre planets råa betongfasad. Denna kontrastverkan mellan slutna och öppna fasader med hjälp av olika material är karaktäristiskt för 1960-talet.

Kvalitéer / värden

Denna byggnad är ritad av två lokalt framstående arkitekter, Löfstedt och Moeschlin. De skapade en lätt igenkännbar stil under 1960-talet. Birkagården är en av de byggnader som berättar om deras verksamhet i Jönköpingsområdet. Fysiskt utgörs detta värde av byggnadens arkitektoniska uttryck; pulpettaken, de utskjutande partierna som bärs upp av elegant utformade betongpelare, horisontella fönsterband indelat i relativt smalt stående delar samt fasadernas kontrastverkan mellan olika material i slutna och öppna delar i fasaden.

Denna byggnad är även en del i Österängen som helhet, alltså en del av granskapsenhetsenheten som var bostadsidealet under 1950-talet. Denna enhet skulle utöver bostäder innehålla ett lokalt centrum med offentlig service, för att kunna utgöra en avskild självförsörjande enhet. Dessa en-

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Vanten 3.

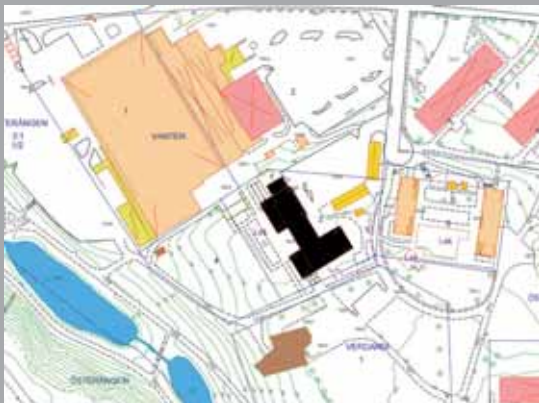
Gatuadress: Birkagatan 12 B.

Byggnadsår: 1964.

Arkitekt/Byggföretag: Löfstedt + Moeschlin

Hustyp: Offentlig byggnad – Birkagården.

heter ansågs utgöra en viktiga plattformar för gemenskap, tillhörighet och demokrati som en reaktion på 2:a världskriget. Birkagården byggdes som fritidsgård och bibliotek. Användningen är idag något outredd, men användningen är fortsättningsvis för allmänheten och fritidsgård är det även idag. Byggnaden är tillsammans med kyrkan områdets bäst bibehållna offentliga byggnad och utgör därmed en viktig del för området som helhet, då det berättar om 1960-talet då det lokala centret byggdes upp.

Förutsättningar för att dessa värden skall vara avläsbara är att det ursprungliga arkitektoniska uttrycket, som beskrivs ovan i föregående stycke, bibehålls och att användningen fortsättningsvis avses för allmänheten genom att i plan regleras som centrum eller liknande.

Riktlinjer

Vid underhåll, ändring och annan utveckling av fastigheten bör byggnadens värden och karaktärsdrag som nämnts ovan beaktas och dess användning bör även fortsättningsvis medge allmänheten tillträde i någon form.

Kv. Vapensmeden

Karaktärsdrag

Dessa flerbostadshus utgör en grupp av fyra stycken förskjutet placerade i samma riktning väl genomtänkt i förhållande till ljusinfallet. De är belägna längst norr ut i områdets östra del. De har 2 ½ våning med källare och garage är placerade i källarplanet intill entréerna.

Byggnaderna har osymmetriska sadeltak. Fasaderna är spritputsade och färgsatta i en jordig röd ton. Gavlarna har slätputsade partier som bildar ett rutmönster som elegant visar balkongernas placering. Husens fönster har nyligen bytts ut till enlufts-fönster i metall. Tidigare var de osymmetriskt tvådelade och i trä. Fönsterbågarna är vita. Balkongerna är halvt indragna och delvis parställda och delas av enkla betongelement. Dess räcken är av korrugerad plåt och järnsmide. Även de franska balkongerna har järnsmidesräcken. Entrépartierna har kraftiga omfattningar som är mörkt kaklade. Entrédörrarna är bytta till aluminiumprofilsdörrar. Även garagedörrarna är bytta till plåt. Tidigare hade samtliga dörrar träutförande.

De osymmetriska sadeltaken, de spritputsade fasaderna med släta partier som bildar rutmönster, halvt indragna balkonger med dess räcken av korrugerad plåt på järnsmide, markerade entréer genom mörkt kaklade omfattningar samt garage i markplan intill entréerna är karaktäristiskt för 1960-talet. Ursprungligen var fasadernas puts grå. Terracottakulören tillkom 1999 och ansluter väl till 1950-talet och 1960-talets inledning då jordfärger var vanligt förekommande.

Kvalitéer / värden

Denna grupp av fyra flerbostadshus innehåller ett arkitekturhistoriskt värde genom att flerbostadshusen delvis uttrycker en karaktäristisk och representativ 1960-talsarkitektur, som är relativt väl bibehållen. Mot bakgrund av att i stort hela området tilläggsisolerades under 1980-talet får dessa byggnader än större betydelse som kvarvarande exempel på putsade icke tilläggsisolerade byggnader i området.

Intressant i sammanhanget är även att det är den lokalt väl-etablerade byggmästaren K G Käll som ritat och låtit uppföra dem. Byggnaderna är delvis väl bibehållna och utgör ett representativt exempel från K G Källs produktion under 1960-talet.

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Vapensmeden 7-10.

Gatuadress: Birkagatan 28 A,B...34 A, B.

Byggnadsår: 1960-61.

Arkitekt/Byggföretag: G. Käll AB.

Hustyp: Flerbostadshus.

Byggnaderna är även en del av Österängen som helhet, vilket tydligt berättar om Granskapsenhetsidealet som rådde i landet framför allt under 1950-talet, med sin start i slutet av 1940-talet. Slutna självförsörjande enheter kring lokala centra med olika typer av bebyggelse som anpassas till terrängen och ljusförhållanden osv, se under Området som helhet tidigare och nedan.

Viktiga delar i byggnaderna som utgör dess 1960-talskaraktär och därmed dess arkitekturhistoriska, arkitektoniska och samhällshistoriska värden är; dess placering med närhet till det lokala centret, skola, barndaghem, kyrka, lokaltrafik mm, dess samlade gruppering väl avvägt med avseende på ljusförhållandena, de osymmetriska sadeltaken, de spritputsade fasaderna med släta partier som bildar rutmönster och markerar balkongernas placering, halvt indragna balkonger med räcken av korrugerad plåt på järnsmide, markerade entréer genom mörkt kaklade omfattningar samt garage i markplan intill entréerna är karaktäristiskt arkitektoniska uttryck för 1960-talet som kvarstår.

Byggnaderna tilldels grön värdering – bebyggelse med betydelsefulla karaktärsdrag på grund av att dörrar och fönster bytts ut till ett utförande som inte anknyter till byggnadens ursprungliga karaktär.

Riktlinjer

Vid underhåll, ändring och annan utveckling bör byggnadens karaktäristiska arkitektoniska uttryck som nämns ovan under karaktärsdrag och kvalitéer / värden beaktas.

Kv. Vidöstern

Karaktärsdrag

Flerbostadshuset är placerat väster om Österängsravinen i områdets södra del utmed Birger Jarlsgatan. Byggnaden har svagt böjd sträckning och tre våningar med källare.

Dess tak är ett tegelklätt sadeltak och fasadmaterialet är rött tegel. Fönstren är rektangulärt stående i tvådelade eller odelat utförande. Fasaden innehåller även mindre kvadratiska fönster. Balkonger är placerade på respektive sida om återkommande utskjutande partier som går vertikalt genom hela fasaderna. De utskjutande delarna har franska balkonger som ramas in av ett i sin tur utskjutande burspråksliknande vertikalt genomgående putsat parti. De franska balkongerna har järnsmidesräcken. Balkongerna genomskärs av en rund betongpelare vertikalt genom fasaden och dess räcken är i korrugerad plåt med öppna smidespartier. Entréerna har plåtklädda tak som stöds upp av två pelare i sten och entrédörrarna är i aluminium. Dörrarna är utbytta och troligtvis är även fönstren utbytta.

Karaktäristiskt för 1950-talet är här det röda fasadteglet, balkongerna med räcken av korrugerad plåt och järnsmidesinfattningar, betongpelarna i samband med balkongerna, de franska balkongerna och dess järnsmidesräcken, de stora utskjutande partierna samt de burspråksliknande partierna. Den södra fasaden i sin helhet har en vertikal strävan via de vertikalt genomgående partierna och balkongernas betongpelare, men även balkongerna, de franska balkongerna och fönstrens placering bidrar till den karaktäristiska vertikala strävan i fasaden.

Kvalitéer / värden

Flerbostadshuset uttrycker en karaktäristisk 1950-talsarkitektur och till bakgrund av att i stort hela området tilläggsisolerades under 1980-talet utgör denna byggnad en viktig del i området som en relativt oförändrad representant för HSB:s Riksförbunds arkitektkontor, Per Perssons bostadsbebyggelse i området.

Byggnaderna är även en del av Österängen som helhet, vilket tydligt berättar om Granskapsenhetsidealet som rådde i landet framför allt under 1950-talet, med sin start i slutet av 1940-talet. Slutna självförsörjande enheter kring lokala

Faktaruta

Fastighetsbeteckning: Vidöstern 6.
Gatuadress: Duvgatan 10-22.

Byggnadsår: 1952-53.

Arkitekt/Byggföretag: HSB:s Riksförbunds arkitektkontor
Per Persson.

Hustyp: Flerbostadshus – lätt bågeformat
lamellhus.

centra med olika typer av bostadsbebyggelse som anpassas till terrängen och ljusförhållanden etc. Områdena var även tänkta att fungera som en plattform för demokrati, tillhörighet och gemenskap, se under Området som helhet ovan och nedan.

Viktiga delar i byggnaderna som utgör dess 1950-talskaraktär och därmed dess arkitektoniska och samhällshistoriska värden är; dess placering i området med närhet till det lokala centret, skola, barndaghem, kyrka, lokaltrafik mm, dess funktion som flerbostadshus, dess utförande av svagt böjt lamellhus, det röda fasadteglet, balkongerna med räcken i korrugerad plåt och järnsmidesinfattningar, betongpelarna i samband med balkongerna, de franska balkongerna och dess järnsmidesräcken, de stora utskjutande partierna, de burspråksliknande putsade fasadpartierna samt entréernas pelare i natursten. Främst den södra fasaden i sin helhet har en vertikal strävan via de vertikalt genomgående partierna och balkongernas betongpelare, men även balkongerna, de franska balkongerna och fönstrens placering bidrar till den karaktäristiska vertikala strävan i fasaden.

Byggnaderna tilldels grön värdering – bebyggelse med betydelsefulla karaktärsdrag på grund av att dörrar och fönster bytts ut till ett utförande som delvis inte anknyter till byggnadens övriga karaktär i form av material och utformning.

Riktlinjer

Vid underhåll, ändring och annan utveckling av byggnaden bör de karaktäristiska arkitektoniska uttryck, dess funktion och placering i området som nämns ovan under karaktärsdrag och kvalitéer / värden beaktas.